

UN DON QUIJOTE BASARABEAN

Theodor CODREANU

A BASARABIAN DON QUIJOTE

The human and literary destiny of Dumitru Matcovschi is marked by an organic thrill. His entire work is deeply penetrated with the word Basarabia, his wonderful insulted Dulcinee that he loves, loving at the same time mother, woman, homeland, Romanian language, kindness, life, „doina”, Eminescu, Alexei Mateevici, Bacovia and Ion Vatamanu.

La aniversarea a 80-a a scriitorului Ion Druță, în toamna lui 2008, Dumitru Matcovschi avea la dânsul două volume pe care mi le-a dăruit: unul de poezie, altul de teatru: *Neamul Cain* (Editura Știința, Chișinău, 2008) și *Teatru* (Editura Prometeu, Chișinău, 2004). Dedicăția de pe volumul de versuri sună așa: „Vă rog, domnule Codreanu, citiți aceste poeme, cu mintea moldoveanului cea de pe urmă le-am adunat într-un volum, D. Matcovschi”. Le-am citit și eu tot *cu mintea moldoveanului cea de pe urmă*, adică la aproape un an de la primirea darului. Cu siguranță, se poate scrie în cunoștință de cauză despre poezia lui Dumitru Matcovschi chiar pornind numai de la acest volum, care este o antologie de autor, făcută după criteriile neortodoxe, așa zice în maniera eminesciană din *Poesii* (1883-1884), celebra ediție princeps atribuită exclusiv lui Titu Maiorescu, dar unde se vede și voința poetului, deși încălcată de îngrijitor, după cum a argumentat N. Georgescu, cel mai bun cunoscător al tuturor edițiilor eminesciene.

De regulă, antologiile de autor urmează criteriul cronologic, cu selecții din volumele agreeate de scriitor sau de editor. Dumitru Matcovschi nu procedează așa. El își „deconstruiește” opera și o replămădește, reținând poeme *de la origini până în prezent*, ca să-l parafrazez pe G. Călinescu, adică din anii debutului, 1962-1963, până la 2008, dar nu într-o ordine cronologică, vârstele poetice simultaneizându-se după o logică interioară, în armonie cu întreaga personalitate și cu țința vizionară, enunțată în titlu. „Secțiunile” cărții, dacă pot fi numite așa, sunt marcate de „arte poetice” sub forma unor poeme în proză, în care domină enunțul reflexiv de atitudine estetică, morală, socială și națională. Altminteri, constat că aceeași manieră e

abordată de scriitor și în arhitectonica volumului de teatru. Altfel spus, Dumitru Matcovschi face parte dintre acei autori conștienți că opera lor se constituie dintr-o singură Carte, gând care l-a purtat și pe Eminescu și la care a năzuit, spre exemplu, la modul teoretic și practic, Mallarmé. Dintre basarabeni, o conștiință similară a avut regretatul Grigore Vieru, care, de altfel, și-a încheiat opera antumă cu un volum testamentar: *Taina care mă apără* (2008).

Destinul uman și literar al lui Dumitru Matcovschi pare a fi în contratimp cu istoria. Mihai Cimpoi, altminteri, descifra în ființa poetului un „dramatism organic” și „un suflu tragic ardent”. Bine zis „ardent”, fiindcă în alchimia poetică a elementelor focul interior mistuitor cunoaște o paletă largă, de la *dorul „folcloric”* și eminescian până la *rugul de taină care arde undeva în lunci* (*Acolo, Vine primăvara* etc.). Desigur, focul central din lirica basarabeană, ca și din epos, este cel al *vetrei*. (*Focul din vatră* se numește un roman din 1982). Unul dintre primele sale volume, *Descântece de alb și negru* (1969) a fost înfierat de regimul sovietic și dat la topit, moment care l-a transformat într-un proscris, pentru că în clipa siderală a renașterii Basarabiei, la care a avut o contribuție decisivă, să treacă prin martirajul *accidentului* rutier de la 17 mai 1989. Lupta cu moartea nu i-a înfrânt voința de viață și nu i-a frânt elanul creator, deși s-a văzut în situația de a deveni un *militant*, autor de *imne* și de *blesteme*. În „contratimp” cu istoria va fi și după 1989, când, încetul cu încetul, Basarabia a recăzut în gheara „monstrului” asiatic, cum îl numește, în numeroase contexte, Dumitru Matcovschi, în vreme ce tinerii scriitori s-au lăsat vrăjiți de *textilismul textualist* (Paul Goma) al postmodernismului neostângist. În atari condiții, el și-a asumat, mai departe, condiția a ceea ce se descoperise demult: *un Don Quijote al literaturii basarabene*. Dar unul care nu mai are nici „scutier” sau nu mai are nevoie de un „scutier”: „Mă bat ca Don Quijote/ cu morile de vânt./ Râd oamenii de mine./ m-am rupt de la pământ./ Un rătăcit adică./ Alți oameni, alte vremi...” (*Așa-i la moldoveni*, 1986).

După 1989, va înfrunta cu armele sale „anacronice” *râsul* postmoderniștilor, care au schimbat *literatura* pe *metaliteratură*, considerând că important e nu *ce* spui, ci doar *cum* spui, spre marea satisfacție a „monstrului”: „Și monstrul rânjește stupid, deasupra tuturor”. Și adaugă laitmotivul donquijotesc: „Mă lupt cu morile de vânt”. (*Aceasta-i lumea*, 23 decembrie 2007). Mă întreb cât de ridicol este un scriitor care se încapățânează să creadă că literatura se mai poate lupta cu metaliteratura, într-o

ultimă încercare de salvare a *canonului literar european*. Dumitru Matcovschi o face în numele *vieții* și al destinului Basarabiei. În trufia lui aproape mistică, exprimată adesea stângaci, descoperă un fapt uluitor: postmoderniștii pretind că scriu o poezie a *concretului*, dar, în realitate, sunt mașini sterpe, mori care macină în gol și în care el, Don Quijotele, vede uriașii puși să slujească „monstrul”: „*Roboții, automatele, postmoderniștii n-au nici un simțământ. Versuri eunuce, sterpe scriu roboții. Poeții adevărați scriu dureri. Omul de alături, cititorul, aplecat peste carte, va înțelege și se va bucura, că în această clipă, aici și acum, se naște lumina. În cuvânt răzbate din cuvânt, ca firul de apă din piatră, prin piatră*”. (Scrisul, 30 august 2006).

Acestui insolit și îndurerat Don Quijote, părăsit de scutier, având la dispoziție doar arma cuvântului, destinul i-a dat ca Dulcinee pe cea mai frumoasă și mai nedreptățită *femeie* din lume: BASARABIA. El nici nu vrea s-o numească altfel. „Patrioții” din Republica Moldova protestează împotriva acestei denumiri, argumentând că Basarabia s-a numit astfel pasager, doar în partea ei sudică, domnită cândva de dinastia Basarabilor și care azi nici măcar nu mai face parte din republică. Rușii, la 1812, au recurs la o mistificare istorică în fața Europei, extinzând granița până la cetățile nordice ale Moldovei lui Ștefan cel Mare. Tocmai aici e hiba: că această parte de Moldovă a fost mutilată și răsmutilată timp de aproape două secole, exceptându-i pe cei douăzeci și doi de ani *normali* dintre 1918 – 1940. Dumitru Matcovschi este un eminescian și el știe ce simbolism istoric a pus Eminescu în cuvântul Basarabia. Îl și citează, pe coperta ultimă a volumului *Imne și blesteme*: „Trăgând o linie de la Hotin din Nistru până la Prut, avem o lature; de amândouă capetele ei tragem câte o linie până la Marea Neagră, una de-a lungul Nistrului, cealaltă de-a lungul Prutului; iar capetele acestor două linii le încheiem cu o a patra linie, formată prin țărnișii Mării Negre. Acest cvadrilater cam neregulat se numește azi Basarabia, deși fără cuvânt”. Iar mai departe, tot cu Eminescu, lămurește de ce supără cuvântul Basarabia: „A rosti numele Basarabia e una cu a protesta contra dominațiunii rusești. Numele Basarab și basarabeni există cu mult înaintea vremii în care acest pământ devenise românesc: acest nume singur este o istorie întreagă”.

Întreaga operă a lui Dumitru Matcovschi e străbătută ca un fior de cuvântul *Basarabia*, minunata și batjocorita lui Dulcinee pe care o iubește iubind deopotrivă mama, femeia, glia, limba română, omenia, viața, doina, aurul solar din strugurii de pe coline, pe Eminescu, pe Alexe Mateevici, pe Bacovia și pe Ion Vătanu. La 19 noiembrie 1986,

el scria uimitorul poem *Basarabia*, din care citez finalul devenit celebru: „Trecută prin foc și prin sabie,/ furată, trădată mereu,/ ești floare de dor, Basarabie,/ ești lacrima neamului meu”. Redactor la revista *Nistru*, s-a luptat să-i schimbe numele în *Basarabia* (1988), devenindu-i, apoi, redactor-șef. La renașterea de după lovitura de camion, unul dintre primele sale volume se va intitula *Floare Basarabie. Poeme după întâia moarte* (București, 1992).

Pentru Basarabia lui, poetul găsește și un diminutiv simbolic: *mărgioară*. Dar ce arome cu sensuri filosofice se ascund în *poetica marginii*! Fiindcă se poate vorbi astăzi de așa ceva. Și nu în spirit anacronic tradiționalist, ci chiar din perspectivă... postmodernistă, pe care postmoderniștii noștri de pe Bâc și de pe Dâmbovița o ignoră, puțin familiarizați cu filosofia occidentală a *identității și a diferenței*. Mihai Cimpoi a și propus, altminteri, o incitantă interpretare a operei bacoviene prin categoriile estetico-filosofice *centrul și marginea*. Focalizarea postmodernă dă câștig de cauză *marginii*, nu *centrului*, fie el imperial sau nu. Moldova a dat extraordinari poeți ai *marginii*, între care Bacovia și Cezar Ivănescu. Ca și Dumitru Matcovschi, Cezar Ivănescu a avut revelația *marginii* și a *marginalizării istorice* înainte de 1989. Într-o doină de suflu eminescian, poetul Baaadului spunea: „*Strajă romană pe Tisa și sus pe Nistru,/ vecinic la margine, vecinic la margine poporul meu*”. Este chiar condiția existențială a Basarabiei din versurile lui Dumitru Matcovschi. Poetul poate trece de la imn la blestem, de la mângâiere la diatribă de suflu eminescian, ca în *Impostorii* (1988), împlinită nu doar ideatic, ci și artistic, ceea ce l-a determinat pe un istoric și critic literar exigent ca Marian Popa s-o citeze integral în monumentală sa *Istorie a literaturii române de azi pe mâine*. Dumitru Matcovschi este un maestru în mânăuirea anaforei, a interogației și a invocației retorice, dar și a punerii în scenă (dovadă că a recurs și la formula teatrului). Ca altădată Grigore Alexandrescu, în *Satiră. Duhului meu*, autorul îi înscenează un proces de intenție antifrazic poetului, pe care-l găsește *vinovat* pentru înflorirea și proliferarea impostorilor, cei care pun toate relele tocmai pe seama poezilor: „Tu, numai tu, poete, ești vinovat de toate:/ Ești vinovat că spicul nu dă înalte roade,/ Ești vinovat că mărul e viermănos și pică,/ Ești vinovat că vita, vai, nu se mai ridică;/ Ești vinovat că ploaie cu ploaie dușmănoasă,/ Ești vinovat minciuna că stă în cap de masă,/ Ești vinovat că vinul se bea direct din cadă,/ Ești vinovat că țara se fură și se pradă” etc. Pentru ca să încheie optimist-didactic, ca profeții biblici: „În hău de cabinete, urând dușman poezii,/ Mai stau, ah, din

păcate și azi analfabeții,/ Tu nu-i lua în seamă, tu spune adevărul./ Cu versuri plângi, cum plânge cu mere coapte mărul; (comparație superbă!, n.n.)/ Tu fii mereu ostașul ce are moartea-n față./ Te-nvață de la dânsul, murind, ce-nseamnă viață./ Și nu uita, că noaptea oricât ar sta la pândă./ Tu Soarele cel Mare, răsare cu izbândă!” În strofa penultimă, poetul-luptător este din nou identificat cu Don Quijote. Să mai fie oare o simplă coincidență că în anul următor, când impostorii se găseau pe buza prăpastiei, s-a produs acea „nelămurită” lovitură de camion?

Numai o imensă voință de viață, acel *dor nemărginit* eminescian, intrat în substanța ființei sale, i-a îngăduit scriitorului să renască din propria-i cenușă ca pasărea Phoenix. Poate cele mai pure poeme matcovschiene vin din izvorul nesecat al dragostei de viață. Mă gândesc, în primul rând, la acea capodoperă de simplitate bucuroasă care este poema din 1983, intitulată chiar *Bucurați-vă*. Nu e deloc întâmplător că poetul își încheie volumul de la care am pornit notele de față cu acest adevărat *imn al bucuriei*. El a devenit aproape folcloric, având în ajutor și o reușită punere în muzică a textului: „Eu mă grăbesc, tu te grăbești, el se grăbește./ Îmbătrânesc, îmbătrânești, îmbătrânește./ Ce am iubit, ce n-am iubit, ca-ntr-o poveste./ simplă de tot, scurtă de tot viața ne este”. Nesațiul de viață trece prin poeme precum *Inimă de cremene*, *Crochiu*, *Fetele*, *Viața de când este*, *Declin*, *Viața*, *Bună seara*, *Odochia*, *Viața ca țipăt* ș.a. Mai citez din *Inimă de cremene* (1986): „Fumegă în vatră focul, nu mai arde./ Și în pragul casei mărul scuturat./ Stelele, departe, scapără departe./ Eu de viață nu m-am săturat”. Pe aceeași axă existențială se află poeziile de dragoste și cele pentru copii, care ar merita un comentariu aparte. Ele îi conferă poetului o anume seninătate care-i asigură și echilibrul estetic necesar. (Vezi *Furnicile*, *vine primăvara*, *O gutuie pe masă*, *Adam*, *Sărut, femeie, mâna ta*, *Noapte bună*, *Țara dorului*, *Psalm* ș.a.).

Desigur, bucuria de viață este creștină, asociată de poet cu un insistent simbolism religios. Ea se postează la antipodul dezbinării din suflet și din lume. Iar de aici începe zbuciumul dramatic pe fisura căruia poetul își construiește volumul în arhetipul *Cain*. Aici, folclorismul își ia o revanșă la nivel etimologic. Poetul își permite să se joace cu vorbele, făcând o legătură între verbul *a (se) căina* și faimosul nume al fratelui biblic. Firește, o etimologie populară, căci, ironie, *a căina* vine din slavul *kajanŭ*. Dezbinarea și fratricidul sunt cele două rele supreme în Moldova pe care „monstrul” le ocrotește și le stimulează. De-aici vine slăbiciunea istorică a *mărgioarei*. Priceperea didactică a poetului devine elocventă: „Să nu lovești nicicând în frate./

Să nu-ndrăznești. Mare păcat./ Nu-i omenește. Nu se poate./ Cain ai fi./ Un blestemat. V-a alăptat aceeași mamă./ Ar însemna să dai în ea./ Să nu mai știi nici cum te cheamă./ nici care ți-i obârșia./ Ar însemna să vii de unde?/ Din cel mai mare, din pustiu./ Cu tine cine s-ar răspunde?/ Om de nimic, un papugiul./ Ți-ar fi de-aici încolo drumul/ bătut în cuie, cum să-l treci?/ Ca rătăcitul, ca nebunul?/ Natura, lumea are legi./ Să nu lovești nicicând/ în frate. Una să fiți, la rău./ la bine, ca două inimi gemănate.” (*Și cu nădejdea*, 1999). În literatura română din Basarabia de azi numai Grigore Vieru a zăbovit mai expresiv și mai îndurerat pe tema dezbinării *cainice* decât Dumitru Matcovschi. Și ciudat, uluitor lucru: dacă Dumitru Matcovschi a supraviețuit „accidentului” din 1989, exact după două decenii Grigore Vieru n-a mai supraviețuit. Oare ce poți să mai înțelegi? Că „monstrul” și-a rafinat *mașinăriile*? Poate că Matcovschi însuși, și nici Vieru n-au mers până la capăt în regândirea *fratricidului*. Și doar o făcuseră cu asupra de măsură autorul anonim al *Mioriței* și, mai ales, acela care ne reprezintă, printr-un *legitimism de ordin divin* (cum spunea Lucian Blaga), Mihai Eminescu, în cea mai tragică dintre poeziile sale, *Gemenii*. O uriașă ironie indicibilă face ca tocmai poezii care au demontat „complexul lui Cain” în literatura basarabeană, Dumitru Matcovschi și Grigore Vieru, să fi căzut ei înșiși în capcana *dezbinării dintre frați*. Îmi vine să spun din nou, împreună cu Dumitru Matcovschi și cu Grigore Vieru: *Doamne, dă-i moldoveanului mintea cea de pe urmă!*

De ce? Din pricina grea de consecințe că noi, românii, nu ne putem încă debarasa de logica *maniheistă* a terțului exclus. În textele dedicate lui Dumitru Matcovschi, Mihai Cimpoi și Adrian Dinu Rachieru au surprins ispita *maniheică* din logica autorului nostru. Poate că ea vine din Vechiul Testament, cu dezbinarea fraților Cain și Abel. Dar „postmodernii premoderni”, cum i-a numit Constantin Virgil Necoș (nu aceia cu care s-a războit Dumitru Matcovschi însuși), începând cu Jorge Luis Borges și încheind cu un roman din 2008 al lui Constantin Virgil Necoș, *Cronica intrării în Rai*, consideră că nu poți fi sigur niciodată cine e Cain și cine e Abel, oricând interșanjabili. Numai așa e posibilă iubirea creștină și, deci, nimicirea dezbinării dintre frați la care și *frații* Grigore Vieru și Dumitru Matcovschi au năzuit spre mântuirea de subistoria oblăduită de „monstrul” imperial.

Să ne străduim a descoperi în *Neamul Cain* drumul regal al iubirii între Cain și Abel, iubirea de Basarabia și de literatură, împreună cu Dumitru Matcovschi, acum când poetul intră în al cincisprezecilea lustru de viață.